

UTÓIRAT POST SCRIPTUM

XVIII. ÉVFOLYAM / 102. SZÁM

UTÓIRAT 100 A PÁLYÁZAT ÉRTÉKELÉSE

SZÖVEG TEXT: A ZSÚRI TAGJAI

Az alábbiakban a pályázat értékelésére felkért zsűri tagjai – Botzheim Bálint építész, a folyóirat munkatársa, Meggyesi Tamás építész, filozófus urbanista és Térey János író, költő – összefoglalóját közöljük – a szerk.

A Magyar Építőművészet folyóirat elméleti melléklete, a 2001-ben alapított Utóirat kezdettől fogva a kortárs építészeti írások publicitásának népszerű szakmai műhelye. A 100. szám megjelenése alkalmával a folyóirat szerkesztősége által kiírt pályázat célja nem csak az volt, hogy felkeltse a régi és potenciálisan új szerzők aktivitását, hanem kimondatlanul talán az is, hogy képet kapjon az építészeket ma foglalkoztató témákról és problémákról. A pályázók által benyújtott tanulmányok arról tanúskodnak, hogy az érdeklődés sokkal szelesebb körű, semhogy a témákat egyértelműen be lehessen sorolni a kiírásban megjelölt két kategória valamelyikébe. A 18 beérkezett pályamű közül például csak kettő foglalkozott az elmúlt két évben Magyarországon felépült új alkotással: az egyik a budapesti Clark hotel, a másik pedig a pécsi Magtár.

Az is meglepő volt, hogy több pályamű foglalkozott olyan kiemelt térségek sorsával és elmulasztott esélyeivel, mint például a lágymányosi egyetemi negyed, vagy a Gellérthegy pályázat. Külön csoportot alkotnak azok az írások, amelyek figyelmüket jelentős hazai építészek, köztük Török Ferenc, Szabó István és Callmeyer Ferenc életművének szentelték, de többen elevenítették fel a közelmúltból egy-egy közismert, modell értékű külföldi építészeti alkotást is, mint Aldo Rossi, Carlo Aymonino, Frank Gehry, vagy a nálunk alig ismert, de a korai modern építészeti történetében jelentős szerepet játszó Neave Brown egy-egy épületegyüttese.

A legnagyobb meglepetést azonban az elméleti írások okozták. Ezek egy része a tradicionális tudományos kutatómunka kiváló eredményei, mint pl. a protestáns templomépítészeti kánon századfordulós átalakulásának elemzése. A 18 pályamű között azonban jelentős arányt képviselnek azok az írások, amik már hangvételük okán is „kilógnak” a megszokott műfaji keretektől, és polemikus, sőt pamfletszerű stílusukkal a mai építészeti kultúra ellentmondásait tárják fel.

Annak, amit a kiírók az „Új generáció” kategóriával jelöltek meg, ez a 7 pályamű felel meg a leginkább. E pályamunkák minősége igen vegyes, mégis akad köztük figyelemre méltó, szinte irodalmi mélységű alkotás is, mint pl. a *Meditáció*, vagy a *Több fényt* c. írás. A zsűri az „Új generáció”-t külön kategóriaként kezelte, és a másik két kategóriához hasonlóan első és második díjat is megítélt, illetve két rangsorolás nélküli dicséretet adott. A zsűri a pályaművek értékelésénél elsősorban az írások színvonalát vette figyelembe, természetesen a műfajtól nem függetlenül. Ugyanakkor a témaválasztás is jelentőségét is mérlegelte.

A zsűri a kritika kategóriában az első díjat a „Térlátás” jeligével beküldött pályaműnek ítélte. A Clark hotelét könnyed magabiztossággal elemző pályamű a humort sem nélkülözi. A második díjat a pécsi Magtár épületét bemutató pályaműnek ítéltek, amely alapos és eredeti munka. A témafelvetés önmagában is izgalmas, hiszen egy kevésbé ismert magyar épületet elemz. Rangsorolás nélküli dicséretben részesítette a zsűri az „Ariadné” jeligéjű pályaművet, amely az összehasonlító elemzés módszerével értékeli a *Gellérthegyünk* c. tervet, ugyanakkor szélesebb perspektívában elemzi az építész szerepét az alkotói folyamatban, a tervhez való viszonyulásban és annak utóéletében. Rangsorolás nélküli dicséretben részesítette a zsűri a „Viator” jeligével beadott pályaművet. Az írás a milánói Gallarate lakónegyeddel foglalkozik, több szempontból elemzi és arra is kitér, hogyan inspirál ma egy építész egy majd fél évszázaddal ezelőtti épület.

Az építészelmélet kategóriában a „Kartimor” jeligével érkezett pályaművet a zsűri első díjjal jutalmazta: még az építészeti inyencknek is képes újdonságot mondani a Neave Brown betonteraszos, londoni társasházáról született briliáns elemzés. A kategória második díját az „Ignác, nem szégyelli magát?” jeligét viselő írásnak ítéltek. A budapesti világiállítást meghiúsulásáról, városunknak erről a sokadik elszalasztott esélyéről beszélni nem csak a témafelvetés fontossága miatt kell, hanem mert szimptomatikusan történetéről van szó. Az írás eddig kevésbé ismeret tényeket, összefüggéseket tár a nyilvánosság elé, melyek segítségével pontosan láttatja a ma infoparkként ismert városrész történetét. Igen alapos és teológiai szempontokat sem nélkülöz a protestáns templomépítészet ezredfordulás alakulásáról szóló tanulmány (jelige: „Párhuzamos történetek”), melyet a zsűri rangsorolás nélküli dicséretben részesített. A kategória másik dicséretét a Szabó István érdekligeti templomát elemző írás kapta. A témaválasztása hiánypótló, a kidolgozás alapos.

Az „Új generáció” kategória kiemelkedő pályaművei: a *Meditáció* (jelige: „MI”) c. írást irodalmi szépségű, mély gondolatfűzések jellemzik, melyek segítségével a szerző az építészet helyzetét több témát érintve, mégis egyben láttatja. A zsűri első díjjal ismerte el a pályamű értékeit. A *Miről szól az építészet?* c. írás az urbanizáció problematikáját feszegeti, szerzőjét az építészet jövője nyugtalanítja. Pontos kérdésfeltevéseiért, izgalmas gondolat kísérletekért a zsűri második díjban részesítette. A zsűri rangsorolás nélküli dicséretben részesítette a kategória két pályaművét: a *Több fényt* című, szellemes és izgalmas írás túléles, nem túl optimista helyzetképeket elevenít meg, ugyanakkor hitet tesz a megújulás mellett. A *kép jelentősége a kortárs építészetben* c. írás (jelige: „Kapocs”) logi-

kus, jól felépített gondolatmeneten keresztül a kortárs építészet egyik alapvető problémáját tárja fel.

Összefoglalva megállapítható, hogy a pályázat sikeres volt, és arról tanúskodik, hogy a mai magyar építészeti gondolkodás rendkívül széles spektrumban mozog, jól leképezi környezeti és kulturális világunk ellentmondásos gazdagságát, amiben élünk.

POST SCRIPTUM 100 THE RESULTS OF THE CONTEST

Utóirat (Post Scriptum), which is the theoretical supplement to the periodical titled Magyar Építőművészet (Hungarian Architecture) was launched in 2001 and has been a popular forum for articles on contemporary architecture ever since. On publishing its 100th issue, the editorial board published a contest which was targeted not only to activate its former and potential authors, but implicitly also to have an overall impression of topics and issues architects are interested in nowadays. Studies submitted by applicants prove that interests cover wider fields that cannot fit into the two categories previously defined for the contest. Of the 18 entries submitted there are only two that focussed on new works built in Hungary in the past two years. It was also surprising to see that several entries specialized in the history and missed chances of outstanding regions. A different category is formed by articles tackling the oeuvres of significant Hungarian architects, and several have evoked well-known, exemplary works of international architecture from the recent past as well. A significant percentage of the 18 entries articles are different from the rest because of their style, going beyond the standard genres and have proven to be polemic, more like pamphlets that reveal the contradictions of contemporary architectural culture. To sum it up, we can conclude that the contest was a successful one, and testifies that Hungarian architectural thinking today covers an extraordinarily wide spectrum, and faithfully translates the contradictory richness of our contemporary environments and cultures.

Members of the Jury

GONDOLATOK A HOTEL CLARKRÓL

RASZTERES OROSLÁNBARLANG

SZÖVEG TEXT: VÉKONY ZSOLT (JELIGÉ: TÉRLÁTÁS)

Egyszerre könnyű és nehéz dolga van annak, aki az idén tavasszal megnyitott Hotel Clarkról szeretne építészeti kritikát írni. Könnyű, mert frekventált és egyszerűen megközelíthető helyen található (így kényelmesen „körbejárható”), és emiatt már elég sok helyen meg is emlékeztek róla; ugyanakkor nehéz is, mert a negatív és pozitív vélemények tengerében nem egyszerű objektívnek maradni.

Az épület a legtöbb kritikát homlokzatának színe miatt kapta és kapja mind a mai napig. Valóban kicsit meglepő, hogy az eredeti tervekhez képest az Ivanka cég látszóbeton elemeiből készült burkolat nem a környező házakhoz jobban illeszkedő homokszínt kapta, hanem annál jóval sötétebb árnyalatú lett. Ennek okai szélesebb körben ma sem ismertek, mindenesetre ez a (szándékos vagy véletlen) módosítás elérte a célját. Így ugyanis boldog-boldogtalanhoz eljutott a szálloda híre, ráadásul a színével a környezetétől is eléggé kitűnik, távolabbról is könnyen észrevehető – igaz, utóbbi talán nem annyira üdvöztető városképi szempontból, hiszen az Alagút mellett sötétlő (vagy éjszaka kivilágított) folt zavaróbbnak hathat, mint amennyire a Kopaszi-gátnál már épülő felhőkarcoló fog hatni. De ezt majd az idő dönti el.

Fentiekén túl azonban nehéz komolyabb fogást találni a Hotel Clarkon, és nem csak a külső dísztelensége miatt. Luxus szálló lévén persze az átlagemberek bánhatják, hogy a külföldiek valószínűleg nagyobb számban fogják látni az épület belsejét (s onnan a gyönyörű panorámát), hiszen a szobaárak, a földszinti étterem és a tetőtéri kávézó sem az ő pénztárcájukhoz van igazítva, de hát a budai hegyek villáiba sem sűrűn léphet be az, aki mondjuk a Havanna lakótelepen él.

A szálló elkészülte régi adóssága volt a fővárosnak, hiszen a frekventált Clark Ádám tér meglehetősen csonkán nézett ki azzal a foghíjtelekkel, ahová a hotelt felhúzták. A Google Street View-n még a mai napig megnézhetjük, milyen volt egy-két éve a tér összképe: mintha egy egyébként szép, bár picit kusza fogsorból hiányzott volna egy fog (foghíjtelek – plasztikus kifejezés), félszeggé téve a Vár alatti környék „mosolyát”. Persze ez nem volt mindig így, hiszen a második világháborús pusztításokig a téren Ybl Miklós remeke, az 1860-as években elkészült Budai Takarékpénztár épülete állt, amely a magyar neoreneszánsz építészet egyik legelső fecskéje volt. Örömteli ugyanakkor, hogy a végül sajnos teljesen elbontott házból mementóként néhány oszlopot felhasználtak a Hotel Clark belsejében, a recepció pult mellett.

A takarékpénztár helyén végül az ausztrál származású Anthony Gall elképzelése valósulhatott meg, akit egyrészt szakavatott Kós Károly-kutatóként ismerhet a magyar műértő közönség, másrészt a neve az Óbudára megálmódott Velodrom körüli kalamajka miatt is többször felmerült, mivel őt bízták meg a teremkerékpárosok paradicsomának szánt létesítmény megtervezésével (amelynek végleges helyszínéről továbbra sincsen döntés). Gall a szálloda esetében visszafogottságra, a lehető legideálisabb illeszkedésre törekedett, nem akarta elnyomni a Lánchíd, az Alagút és a kettő közötti körforgalom jól megszokott (sajnos folyamatos autóáradattól terhes és zajos) összképét, bár a már említett színválasztás

FOTÓ: HAJDÚ JÓZSEF

ezen ront egy kicsit. Ugyanakkor az íves, rácsos homlokzat kellően hatásos, s jól vezeti a szemet az Alagút irányába. (Gallt a tervezés során talán megihletette Virág Csaba és Marillai Árpád műve, az 1991-ben átadott Alag Center, amelynek Hegyalja út felőli oldala szintén hasonlóan ívelődő raszter.)

A skandináv letisztultságot mutató külső ugyanakkor kellően eklektikus és játékos belsőt takar. Ezt már az épület kapuzata is előlegezi a stilizált oroszlánfejjel, amely a belső terekben többféle formában is felbukkan. A kritikák dicsőően szólnak Bara Ákos belsőépítészeti megoldásairól, s bár egy luxus szálló esetében valóban fontosak az erős vizuális ingerek, de véleményem szerint ez helyenként a giccs határát súrolja. Attól, hogy valami minőségi anyagból készült és „dizájnos”, még nem feltétlenül erősíti az összképet. Örömteli, ha valaki az art decóból merít ihletet, ugyanakkor a lobbiba lépve a fénylő, hatszögletű csempékből álló járólap, a súlyos, sötét szőnyegek, a tarka fotelek, a barna bőrkanapék, a falak faburkolata és Ungár Fanni lámpái olyan túlcsoorduló információrengeteggel bombázzák az érzékszerveinket, hogy vagy a helyiségből való kifordulásra ingerelnek, vagy arra, hogy azonnal a szobánkba rohanjunk. (Persze ebben az esetben lehet, hogy csak a visszafogottabb ízlésű átlagember szól belőlem, s a hotel elé Lamborghinivel parkoló vendégeknek éppen ez passzol a világképébe, életfelfogásába.) Ráadásul a belső terek tervezői túlzottan komor színhasználattal élnek, amely kapcsán ügyesen asszociálhatunk oroszlánbarlangra, hangulatunkat azonban ez nem feltétlenül emeli.

A szobák egyébként visszafogottabbak, elegánsak és modern megoldásokkal bírnak. Sőt, a Duna felé nézőkben még arra is van mód, hogy a fürdőkádban heverészve élvezzük a remek kilátást (megcsodálva például, hogy Finta József és Zalaváry Lajos miképpen értelmezték a szállodaépítészetet harminc-negyven évvel korábban). Egyedül a panorama az, amely magyarázhatja a „barlanghatást”, hiszen így még inkább mellbe vágó és gyönyörű a folyó köré épült város képe.

Összességében elmondható, hogy a Hotel Clark a jobban sikerült szállodák közé sorolható. Kritikámban is inkább csak húzogatni tudtam az „oroszlán bajszát”, amely valószínűleg hosszú évekre a környék meghatározó elemévé válik. Ráadásul az új döntések értelmében talán a Lánchíd és az Alagút gyorsított felújítása nem fogja megroppantani sem az üzemeltetőket, sem az épület íves gerincét.

HÁZTÓL VÁROSIG

NEAVE BROWN ÉPÍTÉSZETE

SZÖVEG TEXT: WINKLER MÁRK (JELIGE: KARTIMOR)

1981-et írunk. Két jó barát sétál a Rowley Way-en, az észak-londoni Camdenben. Mindketten építészek. Azért érkeztek, hogy vessenek egy pillantást a kevesebb, mint három éve épült Alexandra Road Estate-re. Az egyikük James Stirling, a másik pedig Neave Brown, a telep megálmodója és tervezője.

NEAVE BROWN. FOTÓ: GARETH GARDENER

Ahogy a vasbeton függőkertek hó-fehér és végeleáthatatlan sorai között haladnak és Brown izgatottan ecseteli, hogy milyen projekkel szeretne majd a jövőben foglalkozni, társa hirtelen feléje fordul: „Ugye tudod, hogy építésként soha többet nem fogsz tudni dolgozni ebben az országban?”

Ma már tudjuk, hogy igaza volt. Kettejük barátsága egy életre megmaradt, de míg Stirlingből Anglia nagy hatású, későbbi Pritzker-díjas építészé lett, Neave Brown többé nem tervezhetett a hazájában. Azon kívül is csak Hollandiában és Olaszországban épült meg egy-egy projektje. Azonban soha nem volt tétlen.

Egyetemeken tanított, kiállításokat tervezett a Tate-nek és a Hayward Gallery-nek. 2002-ben, 73 évesen úgy döntött, hogy végleg felhagy szakmájával és beiratkozott a City and Guilds of London School of Art alapképzésére. Visszament tanulni, hogy festő lehessen és hátralévő éveiben azzal foglalkozhasson, ami helyett tizennyolc évesen az építészettel választotta. 2017-ben, mindössze három hónappal a halála előtt – sokak, de leginkább a saját meglepetésére – ő kapta az építész szakma egyik legrangosabb elismerését, a Brit Építészek Királyi Intézetének (RIBA) Arany Medálját. Brown ekkor már több mint 15 éve egyáltalán nem foglalkozott építészettel, úgy hitte, hogy munkáit rég elfeledte az utókor.

A hatvanas évek reményekkel teli kor volt az Egyesült Királyságban. London hihetetlen gyorsasággal fejlődött, és Harold Wilson miniszterelnök egy új Anglia ígéretével kecsegtetett. Az előző évtized még szinte tehetetlenül nyögte a világegés utóhatásait, de tizenöt év után végre úgy tűnt, hogy eljött a továbblépés ideje. A tenni akarás vágya az egyetemről kikerülő fiatal építészeket is magával ragadta. Közéjük tartozott Neave Brown is, aki a sorkatonaság alatt döntött úgy, hogy építész lesz. Leszerelése után rögtön beiratkozott az AA-re (Architectural Association), ami abban az időben a szigetország egyetlen modernista szellemiségű iskolája volt. „Nagyon kevés épült újjá a háború után, még mindig a por kavargott mindenhol és a jegyrendszer se fejeződött be, mi pedig zavarodott iskolásfiúk voltunk, a hadseregtől éppen elszabadulva, azzal a naiv gondolattal, hogy mindent meg akartunk változtatni.” A diploma megszerzése után a neves Lyons Israel Ellis stúdiónál dolgozott, majd nem sokkal később már saját lakását tervezte a Winscombe Street 22-32. szám alatt, Camdenben. Ekkor még nem is sejtette, hogy minden angliai épülete itt, a környéken fog megépülni.

A Winscombe Street 22-32. egy kicsi, ötlakásos sorház, azonban nem

akármilyen. Brown és felesége barátaikkal, négy másik családdal közösen vásárolták a telket a csendes kis zsákutca legvégén. Szerették volna kialakítani a saját lakóközösségüket. Minden család összeszedte a vágyait, elképzeléseit, és Brown ezeket az igényeket hozta a szó szoros értelmében egy tető alá. Pénzük viszont egyáltalán nem volt. Nagy szerencséjükre az önkormányzatok abban az időben támogatni kezdték a lakásszövetkezeteket, úgyhogy gyorsan megalapították a sajátjukat. Pénteken még azon tanakodtak, hogy mi legyen a szövetkezet neve, majd hétfőn már kopogtattak is a hivatal ajtaján. A költségek szinte teljes hányadát az így kapott kölcsönből finanszírozták. Csupán annyi volt a feltétel, hogy a terveknek meg kellett felelniük a központilag meghatározott sztenderdeknek. Mindezek mellett Brown tehetségét bizonyítja, hogy adott összegből, a területi előírásokat betartva is tágas és építészeti nagyvonalú tereket sikerült kialakítania. A végeredmény öt 4 hálószobás és 2 fürdőszobás lakás, akkora helyen és annyi pénzből megépítve, ami normál esetben csak 3 hálószobás és 1 fürdőszobás lakásokra lett volna elegendő.

A lakásonként 106 négyzetméteres sorház, amihez egy földszintes stúdió is tartozik (a 24-es szám lakói eredetileg képzőművészek voltak), az utcáról nézve összetett, mégis rendezett kompozíciót mutat. A földszint és az első emelet hátrahúzott. A konzolosan kinyúló felső emelet letisztultságával és nyílásainak egyenletes elosztásával ellenpontozza az alatta lévő szintek változatosságát. Az első emeleten található főbejáráshoz vasbeton köpenybe foglalt csigalépcső vezet fel. A földszinhez rövid lépcsőn juthatunk le, de a ház kert felőli oldala már talajszinten van, a telek déli irányú lejtése miatt. Az előtér felénk néző fala üvegtégla, így elegendő fényt kap, azonban nem töri meg az elülső homlokzat egyértelmű zártságát és befelé fordulását.

A kert irányából a ház, bár kompozíciója érdemben nem különbözik az utcafronttól, mégis sokkal könnyedebb képet mutat. Olyan érzést kelt, mintha a zárt tömb egyszer csak kitérülne. Ez persze logikus, hiszen a déli tájolású, éppen ezért az év nagy részében fényárban úszó kertre néz. Azonban amilyen magától értetődő ez a gesztus, Brown annál visszafogottabb és elegánsabb eszközökkel éri el. Az üvegfelületek aránya jóval nagyobb, mint az utcafronton. Az első emeleten, a nagyméretű erkélyek mögött teljes szint magasságú tolóajtók nyílnak, így az épület-tömeg középső része majdhogynem láthatatlanná válik. A kertbe szintén csigalépcső vezet le, de a bejáratnál lévővel ellentétben nem beton, hanem könnyű fémszerkezetes, és sokkal előrébb van tolvá az épület-tömeghez képest. A fehér színt és a nehéz, hideg anyagok merevségét a feketére festett fából kialakított korlátok, ablakkeretek és ajtók törik meg.

A belső elrendezés szokatlan, de tisztán szerkesztett és átgondolt. Az első emeleten a konyha, az ebédlő és a már említett tolóajtók mögött a kertre néző erkély található. Az erkély téglalburkolata egy rövid szakaszon a belső térben is folytatódik, lépésnyi szintemelkedést képezve, ezzel elmosva a kint és a bent határát. A földszint a gyerekek birodalma, ami gyakorlatilag különálló lakásként is használható. A második emeletre a szülői háló és a nappali szoba került. A három szintet egy belső csigalépcső köti össze, amely ügyes elhelyezésével szintenként elválasztja az egyes funkciókat.

A kertről sem szabad elfeledkeznünk, ami mintegy folytatja az épület által megkezdett feltárulkozást. A lakások előtti burkolt felületet a ház még beárnyékolja. Ezután következik egy füves rész, ami a családok részben közös területe, itt kapott helyet a homokozó és a kerti grill. Az udvar legvégén pedig elburjánzik a növényzet, nagy fák és bokrok zöldellnek mindenféle. Neave Brown a kert használatával kapcsolatban több szabályt is meghatározott, amit az ott lakóknak követniük kellett: „A tagoknak részt kell venni az udvar és az előkert karbantartásában és ezeket a munkálatokat minden esetben közös ünneplés követi.”

Ugyan csak tippelni tudunk, hogy hány ilyen bulin vettek részt, de annyi biztos, hogy Brown és felesége negyven évig élt a W. S. 30-as szám alatt. Mindhárom gyereküket is itt, a három csigalépcső között nevelték fel. Ezt azért fontos kiemelni, mert ez a kis ötlakásos sorház, amit Brown saját magának és ismerőseinek tervezett, gyakorlatilag elődje, prototípusa volt a későbbi szociális telepeinek. Mind térszervezésében, mind részletképzésében, mind eszmeiségében nagyon hasonlít azokhoz. Nem véletlen, hogy miután innen elköltöztek, életük hátralévő részét a szintén általa tervezett Dunboyne Road Estate-en töltötték.

A hatvanas években London közigazgatási rendszere is átalakulóban volt. Az 1963-as Local Government Act nyomán, négy terület összevonásával megalapították a Camdeni Önkormányzatot. Ezzel párhuzamosan a kerület saját önálló építészeti részleget is indított, melynek vezetője több mint tíz éven keresztül Sydney Cook volt. Az ő személye megkerülhetetlen, ha a camdeni lakásépítésekkel foglalkozunk, mert ő teremtette meg azt a közeget, melyben a korukat megelőző, radikálisan új szellemiségű tervek megvalósulhattak. Cook határozottan ellenezte azokat az elképzeléseket, melyek szerint az önkormányzati bérlakásoknak leginkább magas toronyházakban van helyük. Előre látta ezek kártékony társadalmi és városépítészeti hatásait, amikre az elmúlt években – főleg a Grenfell Towerben kiütött tűz után – egyre több figyelem fordul. Saját elveit és nézeteit mindig szilárdan képviselte. Hiába várták el, hogy egy telekbeépítés toronyházakkal vagy típustervek segítségével valósuljon meg, ő hallani sem akart arról. „Akkor fogok típusterveket használni, ha tudtok nekem mutatni egy típusot.” Mindenekelőtt pedig igyekezett tehetséges, fiatal építészeket a szárnya alá venni. Így került például rögtön az egyetemről Camdenbe Péter Tábory magyar származású építész (aki két szinten kimagasló telepet tervezett a kerületben), és így került oda Neave Brown is. Utóbbira Cook az éppen megépült Winscomb Street-i sorháza miatt figyelt fel, és azon nyomban meg is bízta nagyobb léptékű szociális lakótelepek tervezésével.

Ebben az időszakban Camdenben mindössze nyolc év leforgása alatt 47 szociális lakhatási projekt valósult meg és ezek mindegyike alacsony, sűrű beépítésű. A sémák alapjait pedig egyértelműen Neave Brown munkái fektették le. Az első a Dunboyne Road (régebben Fleet Road) Estate terve volt. A 71 lakásos telepet Brown 3 tömbbe rendezte, amik mindössze 3-4 emeletesek. A legfelső szinten kívül minden tetőfelület terasz vagy közösségi kert. A garázsok a házak alatt kaptak helyet. A két középső blokk egymásra néz, közöttük egy elzárt sétány található, amit a lakók – mint saját kis utcájukat – szabadon használ-

ALEXANDRA ROAD ESTATE. FOTÓ: MARTIN CHARLES/RIBA COLLECTIONS

hatnak. A lakások nagyon hasonlóak a Winscomb Street-en lévőkhöz, itt is ugyanaz a teraszos-erkélyes-többszintes elrendezés ismétlődik. Az épület egyértelműen modernista. Leginkább Brown legnagyobb példaképeinek, Le Corbusiernek és Alvar Aaltónak a hatása érződik rajta. Előbbi az egyszerű, geometrikus tömegalakításban, míg utóbbi többek között az itt is megjelenő fekete fa ablakkereteken és mellvédelen. Az urbanizmus szempontjából azonban Brown nem követte a modernizmus felfogását. Nem hitt benne, hogy a megújulásnak együtt kellene járnia a régi teljes megsemmisítésével. Ellenkezőleg, úgy gondolta, hogy telepeinek minden tekintetben a kontinuitást kell képviselniük, legyen az szociális, társadalmi vagy éppen formai. Mind a Winscomb Street-i ház, mind a Dunboyne Road Estate és a későbbi Alexandra Road Estate is egyértelműen párhuzamba állítható a tradicionális György-kori angol sorházakkal, és ilyen módon nem megtagadja a történelmet, hanem a maga eszközeivel kapcsolódik hozzá.

Angliában a Dunboyne Road-i volt az egyik legelső, mai értelemben vett alacsony, sűrű beépítés, de Brown az országon kívül sem találhatott sok előképet. Az első hasonló tervet Corbusier vetette papírra 1948-ban (Roq et Rob), és bár az ikonikus és nagy hatású berni Siedlung Halen már 1961-ben megépült, ezen kívül csak Jørn Utzon Kingo és Fredensborg sémáit lehetett akkoriban ide sorolni. Tehát bátran állíthatjuk, hogy Brown világszinten is úttörője volt ennek a megközelítésnek.

Az alacsony, sűrű beépítés egyik leghíresebb és legikonikusabb példája Neave Brown utolsó angliai terve, az Alexandra Road Estate. Ha az előző kettő volt a ház és a lakótelep, akkor ez utóbbi már egy kisebb

városhoz, városrészhez hasonlítható. 520 lakás, 3 párhuzamos, a közeli vasútvonal ívét követő tömbbe rendezve, több mint 300 méter hosszan. 4000 négyzetméternyi lakóterület, közösségi centrum, ifjúsági klub, iskola és mellettük egy 16 000 négyzetméteres park. A program nagyon összetett, éppen ezért hihetetlen tervezői bravúr, hogy Brownnak itt sem kellett változtatnia azokon az alapelveken, melyeket a korábbi épületeinél lefektetett. A lépcsős elrendezés szoba méretű teraszokkal, a közösségi és félközösségi terek együttese, az üvegezett tolóajtók, az elhúzható falak, melyek szabadon alakítható alaprajzot eredményeznek, a helyiségek belső elrendezése, az ablakok fa keretei mind-mind megtalálhatók voltak az eddig megismert példákban is. A különbség annyi, hogy itt az épületek, utcák és terek sorozata egybefüggő városépítészeti koncepcióvá olvad össze. A tömbök 7 és 4 emeletesek, az északi blokk azért ilyen magas, hogy megfelelő védelmet nyújtson a vasút zajától. Az autókat az épület alatti mélygarázsokba száműzték, így az utcákat csak a gyalogosok használják. A telep főutcája, a Rowley Way, ami az északi A blokk és a középső B blokk között fut, megannyi év után is szinte világít fényes terrakotta burkolatával, noha az épületek eredetileg hófehér beton tömbjei mára (a szakszerű karbantartás hiánya miatt) szürkére színeződtek. A brutalista megjelenést a minden erkélyen elburjánzó növényzet töri meg. Mintha a lakók egymással versyeneznének, kinek sikerül a legzöldebb teraszt kialakítania. Első látásra az egész jelenség – mert leginkább ezzel a szóval lehet leírni – meghökkentő, letaglózó, monumentális, de valahogy mégis otthonos. Mintha egy utópiából csöppent volna ide, talán a Szárnyas fejedelmű napsütötte ellentétpárja juthat róla eszünkbe. Vannak lakók akik Szemiramisz függőkertjéhez vagy a Riviérához hasonlítják, de olyan is akad, akit egy frontális balesetet szenvedett krokodilra emlékeztet. A kinti keménység és durvaság rögtön eltűnik, amint belépünk a lakásokba. A szobák mérete itt sem nagy, de Brown elrendezése, illetve a szabadon alakítható alaprajzok megnövelik a térérzetet. A nagy ablakfelületeken keresztül sok fény jut be, ami a tereket derűssé és nyitottá teszi. A teraszok nagy méretük és az elhúzható tolóajtók miatt külön szobának érződnek, és ha jó idő van, így is funkcionálnak.

A modernizmus vasbeton burka mögött itt is szociális, társadalmi és közösségi értékek határozták meg a tervezést. Brown ki nem állhatta az angol kasztrendszer, megvetette a magasban rejtőz, basáskodó hatalom és a kizsákmányolt, aluliskolázott szegénység kettősségére épülő elitista ideológiát. Egy igazságos, egalitárius társadalomban hitt és ehhez elengedhetetlennek tartotta a kontinuitás és a kapcsolódás fogalmait. Ez a decentralizált és dehierarchizált gondolkodás az épületein is megmutatkozik. Ennek legerősebb példája a Dunboyne Road Estate és az Alexandra Road Estate egy olyan tulajdonsága, amiről eddig még nem volt szó. Ezekon a telepeken valamennyi lakásnak közvetlen kapcsolata van az utcával, a lakók már a bejárati ajtókból egyenesen a szabadba jutnak. Emiatt egyik lakás, egyik emelet sincs kitértetett szerepben a többihez képest, hanem egybeolvadnak egy nagy, együtt lélegző tömeggé és közösséggé.

Az Alexandra Road Estate építése körül nagyon sok probléma adódott. A folyamatos szerencsétlenségek és az egekbe szökő infláció miatt

a kivitelezési idő és a költség is megsokszorozódott. Időközben a Margaret Thatcher vezette kormány hátat fordított a szociális lakásépítésnek, a Brown és társai által képviselt irányelvek hirtelen kisebbségbe kerültek. Az önkormányzat jogi eljárást indított, amitől azt remélték, hogy képesek lesznek a projekt körüli fiaskókat az építész nyakába varrni. Végül ennek pont az ellenkezője történt, és megállapították, hogy minden felelősség a hivatalos szerveket terheli. Azonban a több mint két évig elhúzódó procedúra annyira megtépázta Brown reputációját, hogy szinte elképzelhetetlen volt, hogy újra munkát találjon. Bár minden bizonnyal semmilyen hasonló projektben nem is vehetett volna részt az elkövetkezendő évtizedekben, mert az eljövendő konzervatív és „new labour” által vezetett időszak teljes hiátust eredményezett az állami bérlakások építésében. A meglévő telepeket is (sokszor szándékosan) képtelenek voltak karbantartani vagy felújítani, így sokukat lebontották, újakat azonban nem építettek helyettük. Az ezredfordulóra az angol lakás piac szinte teljes állománya a magánszektorba került, és a növekvő lakberek miatt egyre többen kerültek utcára. Ez a tendencia azóta is folytatódik, az elmúlt három évben mintegy 73%-kal emelkedett a hajléktalanok száma, a jövőben pedig még drasztikusabb növekedés várható.

Ez a fokozatosan kialakuló és egyre súlyosabb lakhatási válság az, ami újra a szociális lakások építésére irányította a figyelmet. Ennek következtében került Neave Brown is ismét előtérbe. A hatvanas, hetvenes évek camdeni telepeit az elmúlt évszázad legfontosabb lakhatási projektjeiként tartják számon. Bár mind közül a leghíresebb, legambiciózusabb és egyik legsikeresebb az Alexandra Road Estate, most hadd kanyarodjak vissza „kistestvéremhez”: a Dunboyne Road Estate fa erkélykorlátjai olyan módon vannak kialakítva, hogy míg a lakásban ülve pont átlátunk rajtuk, a teraszon állva a deszkák már tömör falat alkotnak. Apró, elhanyagolhatónak tűnő részlet, de az ott lakóknak mégis milyen sokat jelenthet. Az a fajta odafigyelés, átgondoltság, elkötelezettség és az emögött lévő sziklaszilárd eszmei háttér, mellyel Brown megközelítette ezeket a feladatokat páratlan és példamutató. Korát meghaladó elképzelései tanulságul kell hogy szolgáljanak a jelen és a jövő építészeinek, hiszen az angliai lakhatási válság korántsem egyedülálló. Brown így fogalmazott: *„Egyik esetben sem gondoltam azt, hogy szociális lakásokat tervezek, csupán lakásokat. Jó londoni lakásokat.”* Saját Winscomb Street-i házát szánta volna legszívesebben mindenkinek, és mindent meg is tett, hogy ez valóra váljon. Neave Brownt 2017-ben az Alexandra Road lakói nevezték a RIBA Arany Medáljára. Létezhet ennél nagyobb elismerés egy építész számára?

Nem hiszem!

MEDITÁCIÓ AZ ELGONDOLHATATLANRÓL

(HANNES BÖHRINGERNEK)

SZÖVEG TEXT: MÚJDRICZA PÉTER (JELIGE: MI)

„A jövő már megtörtént egyszer, csak mi még nem élünk akkor...”
(Balla D. Károly)

Egyre divatosabb bolygónk népessége vagyoni eloszlását vizsgálgatni, ki milyen házikóban is lakik: felhőkarcolóban vagy viskóban? Jól értesültek szerint cirka négyezer ember rendelkezhet akkora vagyonnal, mint négymilliárd, momentán Földünk lakosságának fele. Röpke fejszámolással szembesülhetünk, hogy egyetlen ember birtokolhat annyit, mint tízmillió, ami alig több mint fogyatkozó Magyarországnak lélekszáma.

Örömmel megvitátnám kávéházi asztal mellett a kedves Olvasóval, a mi Kárpát-medencénkben ki lehet a mi 'jövők'nek? Nekem is volna rá tippem, de – a nagy Fermat után szabadon – túl keskeny a margó, hogy idejegyzem. Ahhoz pedig még keskenyebb, hogy azoknak a 'róbertbácsiknak' a neveit is illessem, akik azt a bizonyos négyezret alkotnák 'odafenn'. Már csak azért sem, mert, mint Orsós László Jakab barátunk megjegyezte a valaha volt *Nappali Ház* belborítóján, *se hite, se hivatása alapján embert megítélni nem lehet*. Nem voltam fültanúja, de mintha bátrabb tollforgatók megkérdezték volna ama 'odafentiek' egyikét, fel tudná-e sorolni, mi a világ hét csodája? Azt nem, de nem is érdekel, hangzott a 'célirányos' válasz, de a nyolcadikat igen. És az a kamatos kamat. (Nem néztem utána, hány Holdnak kellene színaranyból kerüngenie Földünk körül, ha vennék a fáradságot, és a Krisztus idején pár százalékos kamatra betett fillérünk mai 'vásárlóértékét' kiszámolnánk.) Egyik, még élő mesterem szava járása: mondd meg nekem, honnét kapod a pénzedet és én cserébe megmondom neked, nagyjából mit gondolsz a világról és valójában kinek szolgálsz (okítasz, írsz, ítélsz, gyógyítasz és építesz) – kit is gazdagítasz te.

Mert ez alól, talán megélhetési (?) viszketegekből, az építő- és városművészek nagy családja sem kivétel. Gondoljunk akár a kiváló Frank O. Gehry Los Angeles-i börtönépítészére (szigorúan Michel Foucault szellemében), vagy az ifjan is kiváló ugyanő azon 'átmeneti utcabútoraira', melyek nem titkolt mellékfunkciója, hogy a hajléktalankok bizonyosan leguruljanak róluk. Itt van Amerika, a mi Budapestünk Gellért téri metrójárójánál, a mi Cseh Tamásunk szobrikája körül is efféle 'közösségi utcabútorokat' láthatunk. Kipróbáltam és gratula! Ha különféle médiumok 'közjó' gyanánt ismertetnék (el) velünk az efféle építőműveket, meg is érdemelnék. Monte Cristo grófja úgy tette tönkre a maga Danglars báróját, hogy lefizette a korabeli hír-továbbító lánc egyik 'integető' tornyának kertkedvelő kishivatalnokát, hamisan 'intene' Párizs felé. Napjainkban a világ összes médiabirodalmának tulajdonosa Monte Cristo grófjaként gondolkodik. (Reméljük, a MÉ – mérete miatt is – kivételes.)

Miklóssy Endre építész-író-urbanista barátunktól hallhattuk, amikor a régiek közösségének valamely tagja ínségében mindent csak magának kapar a fű alól is, télen, Capricornus idején átmenetileg talán helyénvaló magatartás, ám ha valakinél a teljes évkörön rögzülne, a

vének tanácsa elkülöníti egy erre rendszeresített méretebb kunyhóba a település peremén. Ott mindenki időről időre 'agyon' ajándékozza egészen addig, amíg az illető egyedüliségében rá nem ébred, az igazi értékek talán mégsem a tárgyakban, hanem a közösségi kapcsolatokban rejlenének. Ekkor a Bölcsék bölintanak, igen, ez az ember végre meggyógyult, újra közénk tartozik. Manapság, a mi civilizációnkban, hogy is van ez? Amikor épp az ilyen 'lelki betegség' a legmagasabban sztárolt társadalmi hajtóerő? Amikor bolygónk tudatosan túltényesztett munkaerőállat-milliárdjai feletti kleptokrata korporációk bármely tagja magánemberként olyan, mint egy jovialis nagybácsi, akire az unokádat rábírod, ám együttesen életveszélyes bűnbanda, miképp azt Konrad Lorenz írja, döntéseik kontinenseket tarolnak le, tesznek földönfutóvá? (Miközben a 'közösségi' felelősség, tisztesség ne essék szólván, úgy oszlik el közöttük, mint gatyában a fing.) Vajon a személyes és kollektív lelkiismeret illetően modellezett mesterséges maghasadása eredményezné a tömeges társadalmi tudathasadás globális láncreakcióját, miképp Deleuze és Guattari a kapitalizmus népbetegségeként bélyegezte meg? Vajon (meditáció az elgondolhatatlanról) az *Ordo ab chao* Janus-arcú szabadkőműves szellemében szervezett 'Deep state' kerekasztala körüli alig tucatnyi bűvészinas, a globális pénzügyi kannibalizmus 'agyközpontja' – túlélő stratégiájának 'levezényléséről' volna szó, ahogy John Perkins *Egy gazdasági bérnyílkos vallomása* című 'szakmai' önéletrajza is dokumentálja? Vajon a régiek közösségi terápiája, a középkori zsinatok 'még idejében meghalt' eretnekgyanús Eckhart Mester által is bátran gyakorolt Szégyen filozófiája – gyógyírja lehet-e a globalbugris kortárs létrontásnak? Amikor arra utasítja inasát az egyszeri kőműves, addig tartsd fiam a kéményt, amíg föl nem markolom a pénzt? Amikor bolygónk globális (építő)művészete a pár másodperces örökkévalóságok szellemi ejakulációit hajszolja? Amikor afrikai bányákból bedrogozott gyermekrabokkal felszínre hozott ásványok komponenseiből komponált kütyükkel, Mesterséges Gépanya Intelligenciával egyre 'okosabbá' turbóztott házaink olyanok, tisztelet a kétkezi kivételnek, mint valami elfuserált úrhajó – némi használat után eldobandóak, mint egy szakadt nylon harisnya? A veretesnek vélt vitruviusi alapelvekkel egyetemben, mint *stabilitas, utilitas, venustas*?

Bogár László *Birodalmak alkonya* című könyvében Jelenczki István és Zseni Annamária *ÖN-TÉR-KÉP* című filmjét méltatja, amely Magyarország lakóinak katasztrofálisan kivézetett túlélőképességét, végletesen legyengült lelkiállapotát és a lehetséges történelmi kiütkezés esélyeit modellezi. *Familienaufstellung*, azaz családfelállítási terápia, kiterjesztve a nemzet egészére – gyógyító célzattal, olyan felelősebb társasjáték megidézésével, mely a tradicionális szakralitás világában ősidők óta ép-ítő túlélőerő. Ezt a népgyógyító eljárást, rituálét, módszert Bert Hellinger afrikai misszionáriusként fedezte fel és hozta Európába, és Magyarországon az ezredforduló óta újra és újra próbált közösségi léleképítő kísérlet. Egy tétova hasonlattal élve olyan ez, mintha 'helyre' kellene ráznunk egy szép nagy tálca gyümölcsöt, amiben talán kócska falevelet vagy miegyebet is (a legfrissebb hírek szerint akár varrótűket!) keresünk? Ez a nagyszüleinktől ellesett mozdulatsor semmiképpen sem

ítélkezés 'tálcánk' (a mi Kárpát-medencénk?) tartalma felett, sokkal inkább a részek helyes arányainak felelősen aktív és kreatív mérlegelése, keresése. Egy jó varrótű aranyat ér, lenyelni mégsem ajánlatos! A kigyóméregből egy egészen kevéske hatékony gyógyszer. De ha alig mérhetően is elvétjük a mennyiséget, halálos mérég. Tehát a Jó és a Rossz közti distinkció kifejezetten a mi szakmai tudásunktól, bátorságunktól és cselekvőképességünkötől függ. Ezt az alkotó lélekjelenlétet a mi szűkebb/tágabb felelős társasjátékunkban – reangyalizációnak nevezzük.

Familienaufstellung, családfelállító terápia? Miért ne lehetne egy baráti, vagy éppen a mi otthonunk felépítése mindennapos/élethossziglani ép-ítő gyakorlat? Családi ÖN-TÉR-KÉP folytatásos 3D-ben? (Nemzetállítás kicsiben – kalákában.) A lélek háztáji kvantummechanikája, Bogár Lászlót idézve, 'kísérlet a nemzet morfogenetikus mezőinek feltárására' – és gyógyítására. Juhász Zoltán zenész-pedagógus-elektromérnök is valami hasonlót alkotott, amikor a világ népei legsajátabb népdalainak kezdő strófáit komputerre vitte, majd 3D-ben modellezte. Ezek a zenei térbeli mandalák egy-egy nemzet morfogenetikus mezőről, amellyel, hogy eszméletlenül szépek, döbbenetesen mély és előre mutató üzenetekkel ajándékozhatják meg az 'antennás' szemlélt. Juhász Zoltán az egyes népek zenei mandaláit összevetve, meglepve tapasztalta, hogy a 'Kárpát-medencei modell' térbeli telítettsége talán a legegyszerűsebb eloszlású, leggazdagabb mintázat, digitális 3D-ben is felmutatható zenei felhőjáték a világon. Jakab Csaba építész-iparművész-pedagógus és barátai a 14. Építészeti Velencei Biennálé magyar pavilonjában 2014-ben *Építés / Building* címmel állították ki Kárpát-medencei modelljüket, ami hasonlóan fraktálszerű, folyamatos jövőt ígérő áthallásokkal bővíthette el a látogatót. A 'Kárpát-medencei építés' modellje szinte szabadkézi szigetként kereste egyensúlyát az interkontinentális térszövegek eseményhorizontját is defloráló Mesterséges Intelligencia, a 'MI' (által is) megbillent globalizációnk technoevolúciós örvényeiben. Mert hogyan viselkedjünk az egyetemes elemi erkölcsi ellensúlyoktól elszabadított technika kényszerű társaságában, miközben borul ránk a Gólem? Julius Evola az ősi keleti misztikára támaszkodva tigrislovaglásához hasonlította a lehetséges túlélő magatartást. Ha rád támad a tigris, és elszaladni lehetetlen, fára mászni úgyszintén, pattanj a hátára, lovagold meg! Így próbáld meg emberibb mederbe terelni, kvázi reangyalizálni azt az elementáris őserőt, mely dicső civilizációnk léte peremére vadított tigrisének veseszületett sajátja. Ám ahol az emberi morál csődöt mond, a növények is utat mutathatnak. Felelős természetgyógyászok ismét felismerik, a településeink körül megjelenő 'új' növények előre jeleznek, miben fognak megbetegedni lakói. *A gyógyszereket a Földből adja az Úr és az okos ember nem veti meg őket.* (Sirák fiának könyve) Egy uszkai cigány kocsmában hallottam, hogy a csernobili katasztrófát követő héten az uszkai cigányok észrevették, a határban megjelent a szeldelt levelű bodzának egy mutánsa, melynek szebb lett a virága, szebbek lettek az arányai – és a belőlük készített gyógytea roboráló ereje is intenzívebbé vált. A csernobili dózist, amitől a többi élő, ember, állat és növény elpusztul, nemhogy a saját épülésére alakítja, reangyalizálja, de egy nálánál magasabban

manifestált lény, az ember gyógyítására is felkínálja. Igen, ahol az *emberalatti ember*, a késő újkori globalibugris morálja csődöt mond, a növények is utat mutatnak, ahogy azt a szeldelt levelű bodza intelligenciája is igazolja. Kétségtelen, e felismeréshez olyan világszemlélet kell, kellene, amire – miképp azt Hajas Tibor költő-performer és Marija Gimbutas régész-történész előadásából is hallhattuk – a 'lebutított' Európának már nincsen nyelve. Nem tudom, mennyi időnek kell eltelnie, hogy a 'modern/nagyvárosi/munka/nélküli/erő' elgondolkozzék, vajon a parlagfű valójában még föl nem ismert rákgyógyszer? Mit ér az a szépség, tette fel a költői kérdést Miklóssy Endre, amelyre nincsen szem? Vagy még nincsen szem! *Magyarországon úgy kell élni, (alkotni/építeni) mintha szabadság lenne...* – tanítja Erdély Miklós építész-képzőművész-költő-filmrendező és pedagógus. Így aztán igazán könnyű a dolga annak az Esztergom-aranyhegyi családnak is, aki a *Familienaufstellung* ígézetében évtizedek óta folyamatosan építi otthonát, régi-régi fákkal 'nevezetes névtelenségben' (szabadulóban a pénzügyi kannibalizmus csapdájából is) egy erdős, önellátást elősegítő, öngyógyító kiskertben, hegyoldalon, ahonnét a Dunára és a magyar Sionra, az esztergomi bazilikára is pazar a kilátás.

Az esztergomi Hertelendy család – épületgépész-energetikus és pedagógus házaspár a megörökölt nagycsaládi birtokon neveli gyermekeit, alkot, dolgozik – élőben is igazolja dr. Úrge-Vorsatz Diana Nobel-díjas csillagfizikus/klimakutatónk szentenciáját: *Mi is rengeteget tehetünk környezetünkért, úgy személyesen, mint közösségileg az éghajlatváltozás kiegyensúlyozása érdekében.* És nem csupán elektromos háztartási eszközeink megfontoltabb használatával, hanem épületeink 'klímafelelősebb' megtervezésével/építésével. Forróbb nyarakon, amilyen a 2018-as is volt, az Aranyhegyen eleve legalább 6-7 Celsius fokkal hűvösebb a levegő, mint az esztergomi Duna-parton. Az utcáról a kertbe lépve még néhány fokkal alacsonyabb a hőmérséklet, köszönhetően a dzsungelszerűen szabad fák, bokrok, aljnövényzet és a családi ételmezés kiskertje helyesen kialakított arányának. Az épület-együttes térbeli elhelyezése is ehhez a természetes renchez illeszkedik, a Hamvas Béla által ismertett szakrális földrajz időtlenebb, aranykori térarányaihoz alkalmazkodva. Az üvegezett déli bejárat előtt olyan fa áll, mely nyáron leárnyékol, télen – leveleit elhullajtva – odaengedi a napmelegét a homlokzathoz. A precízen hőszigetelt épület belső tereiben, a külső zsaluárnyékolós fa nyilászáróknak is köszönhetően, még jó néhány fokkal hűvösebb, kellemesebb a hőérzet. Telente a kifejezetten energiatakarékos skandináv tömegkályhákhoz hasonló, speciálisan megtervezett helyi vegyes fűtés a birtok erdőkeretének lehullott gallyait, nyesevékeit is nagyon jó hatásfokkal égeti el. A zöld hegyoldalra simuló épület előtere a szív felőli irányban tágas étkezőkonyhára nyílik, jobbra a mérnöki műterem, valamint az emeleti hálókhoz vezető lépcső tárul fel. Az épületet egy kisebb dolgozó-torony, egy studioo koronázza. A studioo kupolája alól mesés a látvány az esztergomi bazilikára, a Duna szalagjára és a túlnani párkányi dombokra. Naplemen-téssel, melyek az évkörnek megfelelően simítják végig a látóhatárt... Az épület földszintjén, a panoráma felőli fertályon egy tágasabb, fedett

nyitott terasz húzódik. A terasz alanti ereszkedő domboldalba épült meg idén nyárra, félig földréteggel/gyógynövénnyel takartan a nagyszülők otthona. *A nagymamák viszik a hátukon a történelmet, amíg odakinn bombáznak, ők a pincében pogácsát sütnek*, emlékeztet Petri György. A kör alaprajzú, az ég felé is megnyíló nappali kupolájához kiskonyha és szerény, de kényelmesre méretezett fürdő, toalett és gardrób csatalakozik. A nappaliból üvegezett tornáccal ellátott előtéren át a kiskertbe léphetünk. Az 'új ház' téraryait, domboldalba komponálását az a szupervályog technológiával megtervezett, épülőfélben lévő munka is befolyásolta, melyet a Gerecsében lévő Héregre, egy hasonlóan varázslatos, hegyoldali erdőkertbe képzelt el a tervező team, melynek épületgépészeti/energetikai munkáit, nem véletlenül – a Hertelendy-ház gazdája, Hertelendy Zsolt végezte el. A fent említett épületek tervrajzai Mújdricza Ferenc építész esztergomi műtermében készültek. A szupervályog építési technológia atyja Nader Khalili iráni-amerikai építész, aki földrengésbiztos magasházai sikere nyomán a NASA űrépítészeti programjába is meghívást nyert. Bár minden szakmai elismerést megkapott, beteg lett az euroatlanti viselkedés kultúrától, és hazament gyógyulni az övéihez Iránba. Iránban háború volt, homokzsákok, halottak, szögesdrót, vér és homok – és földönfutók milliói. Khalili kalákában emelt (szögesdrót 'kígyóval' megerősített homokzsákokból) családi kupolaházakat az iráni hontalanoknak. Ennek a földházépítési technológiának magyarországi éghajlati milióbe oltásával kísérletezik társaival dr. Kovács Mónika Erika és Fekete Zoltán. *'MINDEN FÖLDLAKÓ FELELŐS – minden földlakóért'*, – meditálhatnánk az elgondolhatatlanról Alexander Dumas és Szabó Dezső nyomán...

Vida Gábor genetikus jegyzi meg egyik előadásában, talán olyan a teljes emberiség is, mint az egyes ember. *Mire megjön az esze, elmegy az esze...* 'Miféle teremtmények vagyunk?' – kérdi Noam Chomsky, precízen analizálva az ember 'bélagy gondolkodását' is. Konstatálva, egy totális termonukleáris háború kitörése, a globális éghajlatváltozás és a Mesterséges Intelligencia emberi ellenőrzés alóli elszabadulása fenyegeti a 21. századi emberiséget a legsúlyosabban. *Csak a szépség mentheti meg a világot*, írja Dosztojevszkij és Márai Sándor. A szabadkézi szépség, amely talán a kiskamasz féltelenségű Mesterséges Intelligenciát is elbűvölhetné/megszelídíthetné, melynek mint ha veszélyes hulladékként kezelt, csere kompatibilis 'fantasy/lego/mikrochipjeiként' – immár bolygónk 'magyarországnyi méretű megalopoliszait' alkotnánk. Mintha az akció-reakció erő, némi késéssel az erkölcsi életben is érvényesülne. Ahogy az ember bánik az anyafölddel, az ásványi kincsekkel, a vizekkel, növényekkel és állatokkal, úgy bánik – ebédek vagy ebéd leszek? alapon – a másik emberrel is. Az emberiség urai a rabszolgák milliárdjaival. (*Herren moral und Sklaven moral*, lásd Nietzsche) Hamarosan így viszonyulhat a szupergyors, géptestben/gép-lélek Mesterséges Intelligencia a teljes emberiséghez, és az 'őt' bűvészinasként megidéz/tet/ő 'Deep state' keménymagjához is. De a pusztá panaszkodás – csak az ördögöt hizlalná! Mert nem csak egymásból, hanem *egymásért* is lehet élni. Felelős, felelősebb társasjátékban. Gandhi már száz éve jelezte, ha nem őrizzük meg vidékeink

kistelepülés megtartó erejét, a földönfutók nagyvárosokba özönlése civil eszközökkel kezelhetetlen. Puskás Ferenc agrármérnök börtönök építése helyett – Silvio Gesell „természetes gazdasági rendje” mintájára – olyan önellátó-öngyógyító kiskertes képességfejlesztő centrumokat javasol össztársadalmi katasztrófavédelem gyanánt, ahol helyben kezelt mezőgazdasági 'hulladékokból' épülnének a házak is. A hazai vidék és város egymást felerősítő komplementereit hasonló szellemben gondolja el Síklaky István közgazdász *Fennmaradásunk feltételei* című művében. Meditáció az elgondolhatatlanról – talán a még le nem tarolt amazóniai, afrikai és indonéziai dzsungel, a szibériai és a Kárpát-medencei erdőterek intelligenciáját kiterjesztő 'nevezetesen névtelen' földlakók szakrális védmű-hálózatának is köszönhető, hogy a földi élet határtalanul *életrevalóbb*, mint az komputereink mögül elképzelhető! Talán Pio atya nevezetes látomása a Kárpát-medence, a mi potenciális gyógymedencénk lakóinak kitüntetett küldetéséről is erre utalna, mely látomást a legpontosabban Vass Csaba szociológus értelmezi – a mi szakmánk számára is: *A magyarság létfeladata, hogy mintát nyújtson a világ népeinek arra, miként lehet az egyetemes szeretet időtlen ősforrásából táplálkozó szakrális közösséget egy adott anyagi-fizikai térben megszervezni és működtetni mindenki üdvére.*

Utóirat: Ha volna rá igény, szívesen, de csak élőben. *Túl keskeny a margó...*